

Jeřábek, Dušan

Realismus a modernost

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1967, vol. 16, iss. D14, pp. 161-163

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107987>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

práce je pojata z hlediska materiálového velmi extenzivně a vychází opět — jako tomu bylo v autorových dřívějších studiích — především ze studia a líčení kolektivních divadelních osudů naší minulosti, zvláště před první světovou válkou. V tomto žánru divadelněhistorických prací se Knapovi daří nejlépe, o jeho rozvoj má u nás také v posledních letech největší zásluhu. Kniha Čtyři herečky to znovu dokazuje.

Dušan Jeřábek

Josef Vašica, Literární památky epochy velkomoravské 863—885 (nakladatelství Lidová demokracie, Praha 1966, 289 stran textu, 16 stran obrazových příloh).

Termínu „literární škola“ užíváme obvykle s velkou dávkou opatrnosti. Ptáme se, zda určitá skupina spisovatelů měla jednotný program ideový a umělecký, svého vůdce nebo své středisko a literární orgán i uspokojivě dlouhou publikační kontinuitu. Zdá se nám, že všem těmto požadavkům vyhovují až na přelomu 18. a 19. století puchmajerovci, a proto je zpravidla pokládáme nejen za první literární školu novočeskou, ale za první českou literární školu vůbec. Ovšem respektujeme-li při sledování literatury předobrozenké fakt, že funkci literárního orgánu nemohl plnit periodický časopis ani neperiodický almanach, zjistíme na konci 16. století poměrně dobře zformovanou školu kolem Daniela Adama z Veleslavína a o dvě století dříve školu Smilovu. Avšak nelze termín „literární škola“ vztáhnout už na produkci velkomoravskou? Tato otázka se nabízí nad knihou Vašicovou.

Vašicovi se do této knihy podařilo v adekvátním českém překladu zařadit všechny významné velkomoravské texty, a to buď v ukázkách, nebo v úplnosti. Jsou zde dvě předmluvy Konstantina-Cyryla k slovanskému překladu evangelia, texty liturgické, Konstantinova řeč o přenesení ostatků sv. Klimenta Římského, texty právní, Životy Konstantina a Metoděje, Chvalořeč o sv. Cyrilu Klimenta Ochridského a Chvalořeč o sv. Cyrilu a Metoději. Tyto texty přesvědčivě dokazují žánrovou mnohotvárnost velkomoravského písemnictví a v jejím rámci shodnost, eventuálně podobnost uměleckých prostředků, zaměřených k jasnému ideovému cíli — rozvinout (podle Vašici „dovršit“, str. 9) křesťanskou výuku na Velké Moravě. Program ideový a umělecký je vytvářen oběma věrozvěsty, po Cyrilově smrti především Metodějem, v jehož blízkosti je třeba hledat organizační centrum celé školy, jejíž publikační kontinuita se táhne nejméně oněmi 22 lety od příchodu obou bratří na Velkou Moravu do smrti Metodějovy. Slovo „nejméně“ si zasluhuje zdůraznění proto, že literární škola velkomoravská přesahuje z Velké Moravy do československých Čech a do Bulharska. Další studium patrně naznačí, co z památek vzniklých v Čechách a zejména v Bulharsku bude možno přiřadit k projevům velkomoravské školy literární.

K problematice staroslověnské literatury na Velké Moravě přistoupil Vašica se stejnou důkladností a objektivitou jako před více než 30 lety k problematice literatury barokní. Jeho zájem o nejstarší epochu našich literárních dějin nenásledoval ovšem až po zájmu o baroko, vyvíjel se paralelně, i když většina jeho studií o staroslověnské kultuře vznikla až po vydání Českéaholiterárního baroka (1938). Výsledků těchto studií Vašica využívá jednak v obsáhlém literárně-historickém úvodu ke své velkomoravské chrestomatii, jednak ve svém důkladném poznámkovém aparátě k otiskům textům, a navíc na nejednom místě skromně formuluje názor zatím nepublikovaný nebo stanovisko k problému dosud nedořešenému.

Pro budoucí syntetické literární dějiny stane se Vašicova kniha bohatým zdrojem poznatků, z něhož bude možno vycházet při rozsáhlejší a hlubší než dosud charakteristice prvního období naší literatury. Vašicova chrestomatie s důmyslnou analýzou bude literární teoretiky i historiky nutit, aby až do výchozí situace v době velkomoravské posunuli zkoumání některých oblastí a disciplín, jako je hymnologie, homiletika, biografie, literární apologetika, versologie a teorie překladu (zde si pozornosti zaslouží především Konstantinova předmluva k slovanskému překladu evangeliaře), aby k památkám právním a vůbec ke spisům v tichosti odkazovaným do literatury odborné přistupovali i z hlediska uplatnění kvalit uměleckých, které v nemalé míře obsahuje např. Zakon sudnyj ljudem nebo staroslověnský penitenciál.

Vašica nepřipravil svou knihu pro vědecké nakladatelství; zřetel k zájemcům-neodborníkům jej vedl k napsání čtivé publikace populárněvědecké; ta však plně uspokojuje i specialisty. Svým spisem přispěl ke zpřesnění údajů na literární mapě velkomoravské i k zaplnění některých bílých míst. Podmínkou dalšího zakreslování je nové bádání, a to nikoli jen literárněvědné.

Milan Kopecký

Realismus a modernost. (Proměny v české próze 19. století.) Praha, NČSAV 1965. 164 strany.

Jde o sborník studií, jejichž ústředním tématem a pojítkem je problém realismu v české literatuře druhé poloviny devatenáctého a začátku dvacátého století. Autoři zde mohli rozpracovat některé otázky, pro které nebylo dost prostoru v 2. a 3. svazku Dějin české literatury, vydá-

vaných ČSAV. Realismus se autoři snaží vykládat nově, ne jako víceméně pasivní odraz reality, ale — obecně řečeno — jako metodu, pro kterou je příznačné trvalé napětí mezi tvůrčím, tj. vnímatelovým subjektem a objektivní skutečností. Chápání realismu tak pozbývá státnosti, příznačné pro teoretické výklady této metody v nedávném období, a osvětluje — nebo se snaží osvětlit — realistické umění devatenáctého století ve vztahu ke kategorii umělecké „modernosti“. Podíl jednotlivých studií na vyřešení této problematiky je různý; sborník nedává ucelenou odpověď na položenou otázku, kterou by bylo patrně lépe formulovat jako vztah české realistické prózy minulého století k současné prozaické tvorbě. Ovšem nedostatek souhrnného řešení problematiky není vadou sborníku. Právě naopak — pokusy jednotlivých autorů o nové pohledy na osobnosti a práce zdánlivě definitivně známé jsou zajímavé právě tím, že se nerozpakují uvést čtenáře třeba i do oblasti teoretických hypotéz pracovní povahy; vůbec většina studií dává spíš myšlenkové podněty než návody k řešení, než vzorce nepochybných odpovědí. To je nový a sympatický rys v současné české literární historii. Mojmír Otruba ukázal analýzou *Obrazů z okolí domazlického* (ve studii *První moderní próza česká*) na funkci autorského subjektu v této práci Boženy Němcové a na to, jak tato funkce ovlivňuje jednak obraz reality, jednak vnímatelův vztah k uměleckému dílu. Marie Repková vysledovala ve studii *Havlíčkovy Obrazy z Rus souvislosti těchto próz s moderní reportáží*. Všimá si vývoje Havlíčkových názorů na Rusko, jak se realizoval v *Obzrech*, a pokouší se o „rekonstrukci“ nenapsaných kapitol. Jednotlivý smysl díla vidí autorka v analýze ruské společnosti. Z hlediska zánrového hodnotí *Obrazy z Rus* jako dílo podvojného charakteru, oscilující mezi publicistikou a beletrií. Aleš Haman ve studii *Žánrový realismus v české próze v 2. polovině 19. století* vychází z teoretických poznatků některých západoevropských badatelů, zvláště Käte Hamburgerové. Její práce *Die Logik der Dichtung* stala se Hamanovi metodickou oporou, které využívá — nebo chce využívat — při rozboru českého materiálu. Středem jeho výkladu jsou Nerudovy *Povídky malostranské*, v nichž Haman nachází především svědectví hlubokého prožitku lidské existence; tedy opět zdůraznění subjektivního momentu v díle, vykládaném v nedávných letech jako umělecký obraz objektivní reality Nerudova mládí. Hamanův záměr je jistě pozoruhodný, ale jeho naplnění autor dosáhl jenom ve značně omezené míře. Na závalu je zde několik okolností. Pro základní otázku zánrového realismu i pro zkoumání dílčích otázek (jazyková výstavba, motivy, tematika *Povídek malostranských* atd.) si autor zvolil tak omezený výběr materiálu, že jeho závěrům lze stěží přisoudit obecnější platnost. Za reprezentativní číslo *Povídek malostranských* pokládá Haman prózu *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku*. Sama tato volba je sporná z různých důvodů — především proto, že rozhodně nejde o prózu umělecky vrcholnou. Ale i kdyby tomu tak bylo, není dosti dobře možné a přípustné přikládat bez dalších důkazů určitým závěrům, plynoucím více nebo méně přesvědčivě z rozboru jedné povídky, platnost pro celou sbírku (tak např. na str. 58 při výkladech o jazykové výstavbě). Pro srovnání dvou typů zánrové drobnokresby volí Haman za Nerudova partnera Ignáta Herrmanna a jeho román *U snědeného krámu*. Herrmann se Hamanovi jeví jako protichůdce Nerudův, pokud jde o uměleckou, zvláště jazykovou výstavbu jejich próz. I tu ovšem by bylo možné mnoho namítnout. „Plochosť a bezvýraznost“ jazykové výstavby Herrmannových próz (Haman) je dosti uměle vykonstruovaný závěr, plynoucí z poněkud aprioristického přístupu k Herrmannovu dílu. Haman na ně přikládá měřítka, odvozená z rozboru Nerudy, a už tím si uzavírá možnost proniknout k osobitosti a specifické povaze Herrmannova tvůrčího výrazu. Kromě toho pak je znovu — i v případě rozboru Herrmannova románu — třeba poukázat na to, že Haman vyvozuje obecné závěry z nedostatečně reprezentativních příkladů; za důkaz může posloužit třístránková kapitolka *Jazyk románu U snědeného krámu*. Výběr materiálu z Herrmanna je tak úzký, že poskytuje závěrům autorova výkladu značně labilní oporu: nadto pak je otázka, zda při sledování analogického cíle nebylo by možné najít (v podobně omezeném rozsahu) i analogické jazykové stylové doklady třeba právě u Nerudy. Neberu v zásadní pochybnost Hamanovy myšlenky a názory, které jsou v mnohém pozoruhodné a podnětné; upozorňují však na nedostatky metodické, které autorovým důkazům ubírají na přesvědčivosti. — Ve studii *Z historie sporů o naturalismus a realismus* sleduje Hana Hrzalová kriticko-teoretické spory z konce 19. století a jejich prostřednictvím osvětluje důležitou etapu ve vývoji české prózy. Všimá si motivů, které vedly k ostře odmítavé reakci na dílo Zolova, a konstatuje, že zde šlo v podstatě o střetnutí dvou představ o umění, dvou jejich koncepcí; lišily se od sebe různým chápáním společenské funkčnosti literatury i různým řešením vztahu literatury ke skutečnosti. Autorka svědomitě prozkoumala řadu našich pokusů o vyjasnění koncepcce realismu (Ferd. Schulze, Jos. Durdíka, El. Krásnohorské, Jos. Kuffnera, Fr. Zákřejse, T. G. Masaryka, V. Mrštika, L. G. Schauera, T. Novákové, Ot. Hostinského aj.). Ale ponechala při studiu této otázky takřka docela stranou některé významné představitelé „moravské kritiky“, kteří do diskusí o realismu vnesli řadu impulsů. Mám na mysli především Leandra Čecha, jehož dílo autorka zcela pomíjí — nehledíc k dvěma letným a formálním zmínkám. Za pozornost by stály i kri-

tické názory Hynka Babičky. Z ostatních dobových projevů na Moravě neměly být opomenuty důležité Hovory olympské Jana Ev. Kosiny. — Mimofádně pozoruhodným příspěvkem sborníku je práce Vladimíra Forsta *Wintrova próza historického dokumentu*. Podává nový pohled na beletristické umění autora, podněcovaného nejen v době oficiálního kultu jiráskovského, ale velmi často i dříve. (Z našich významných kritiků rozeznal Wintřův význam a umělecký charakter Arne Novák. Šalda naopak se k Wintrovu dílu stavěl v podstatě odmítavě a bez porozumění.) Forst správně ukazuje na modernost historicko-beletristické metody Wintrovovy. Pod mikroskopickým a zdánlivě „objektivistickým“ líčením minulosti dovede Winter odkrýt trvalé napětí mezi historií a dobovou současností; jeho postavy, jak Forst zjišťuje, „mají převážnou většinu rysů moderních lidí, rozdrčených světem, který nechápu [..]. Charakterové rysy těchto postav jsou silnějším argumentem pro Wintřův zájem o současnost než jednotlivá srovnávání minulosti a současnosti, která by se ve Wintrově díle také našla“ (str. 129). Sborník je uzavřen studií Jaroslavy Janáčkové *Mezi dvěma modernami*, v níž si autorka položila otázku funkce krajiny v posledních románech Terézy Novákové. Sleduje vztah člověka a přírody v díle spisovatelčiny v celém jeho napětí a problematičnosti. Romantické krajiny máchovské dala Nováková ve svých románech „jedinečné znaky živé, běžné, konkrétní krajiny východních Čech a spjala ji s osudy rozervanců z řad východočeského lidu — i s osudem vlastním“ (str. 160).

Přes vzpomenuouto nedefinitivnost některých názorů a přes hypotetický ráz některých studií znamená sborník Realismu a modernost důležité a cenný příspěvek pro nové poznání české literatury druhé poloviny 19. století — tedy té epochy, v níž se vytvářely předpoklady pro vznik moderní české prózy století dvacátého.

Dušan Jeřábek

Jiří Krystýnek, Z dějin česko-polských literárních vztahů (Brno 1966, Spisy filosofické fakulty č. 111, 131 stran).

Knižní studie Jiřího Krystýnka zkoumá především vlivy polské literatury a její recepci v českých zemích v letech 1914–1930. Svou povahou i svým celkovým zaměřením náleží do okruhu srovnávacích témat, která se obírají problematikou vzájemných vztahů dvou sousedních literatur; konkretizuje na značně rozsáhlém a různorodém materiálu metodologické zásady a požadavky historickosrovnávacího studia, jak byly v posledních letech probojovány v marxisticky orientované literární vědě. V duchu těchto zásad snaží se Krystýnek vyvarovat chyb, jednostrannosti i jisté samoúčelnosti starší vlivologicky zaměřené komparativistiky, již šlo především o dosvědčení polských vlivů (např. v četných pracích Mariana Szyjowského), aniž dovedla se stejným zaujetím pátrat i po smyslu a funkci recepce a po další modifikaci recipovaných hodnot v českém prostředí. Jak naznačuje autor už v předmluvě, vyšetření jednotlivých vlivů není v jeho práci cílem, nýbrž pouze prostředkem (a to někdy jen prostředkem ryze ilustračního charakteru, jde-li o autory podružnější) k hlubšímu poznání literárního vývoje v obou národních literaturách, k osvětlení těch jeho stránek, které by bez srovnávacího zřetele nebyly zdaleka tak zřejmé. Krystýnkova studie nepodává pouhý výčet faktů, ale hodnotící výklady, v nichž je zdůrazněno všechno nejvýznamnější, co v letech první světové války a v prvním poválečném desetiletí odevzdala jedna literatura druhé, především polská české. Středem pozornosti tu nejsou ani tak jednotlivé kontaktné nebo vlivologické detaily, jako spíše celkový společensko-kulturní záběr prostředí a jeho recepční dispozice.

Rozsah a povaha srovnávacího materiálu určily rozložení celkové problematiky česko-polských literárních vztahů v tomto období do několika základních tematických okruhů: *polské vlivy v české historické próze* (kapitola třetí); *Krasiński v českém kulturním životě po první světové válce* (kapitola čtvrtá); *polské vlivy ve válečné a poválečné tvorbě Františka Kvapila, posledního „epigona polské romantiky“* (kapitola pátá); *Przybyszewski v české literatuře za války a po válce* (kapitola šestá); *stopy polských vlivů v dílech různých spisovatelů let dvacátých* (kapitola sedmá); *české překlady z polské literatury v letech 1914–1930* (kapitola závěrečná). Těmto relativně samostatným kapitolám, jež tvoří vlastní jádro studie, předeslal autor historický náčrt základní dynamiky a problematiky česko-polských literárních vztahů v minulosti i současnosti, kde je v syntetické zkratce zachycen i přehled nejdůležitější literatury předmětu — a dále kapitolu o politicko-sociálních i kulturních podmínkách těchto vztahů v době okolo první světové války. Tím vším získává studovaná problematika ústředních kapitol potřebný rámec i širší historický kontext, v němž může teprve vyniknout, jak náleží, dynamika a specifický charakter česko-polských vztahů zkoumaného období.

Není to poprvé, co se literární historikové, ať polští, ať čeští, obracejí k období let 1914–1930. I ze stručného rozboru literatury předmětu je však zřejmé, že dosavadní bádání nečinilo většinou zadost složitosti celkové problematiky a že tedy pomoc této starší odborné literatury je pro dnešního badatele poměrně skrovná. Jednak proto, že autoři dřívějších prací o tomto období